

I. ІСТОРІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І РАННЬОГО ЧАСУ

УДК 94(477.51)«11»:930.2

Ірина Чугаєва*

ЛІТОПИС СВЯТОСЛАВА ОЛЬГОВИЧА (спроба реконструкції)

У Київському літописі, на думку дослідників, містяться фрагменти літописання новгород-сіверського і чернігівського князя Святослава Ольговича. За допомогою виділених автором критеріїв (ознак) виокремлення цих фрагментів робиться спроба реконструкції тексту літопису цього князя.

Ключові слова: літопис, Чернігівське літописання, Святослав Ольгович, критерії виділення чернігівських фрагментів.

В Киевской летописи, по мнению исследователей, содержатся фрагменты летописания новгород-северского и черниговского князя Святослава Ольговича. С помощью обозначенных автором критериев (признаков) этих фрагментов делается попытка реконструкции текста летописи этого князя.

Ключевые слова: летопись, Черниговское летописание, Святослав Ольгович, критерии выделения черниговских фрагментов.

According to the scientists' opinions, there are fragments of the Chronicle of novgorod-siverskiy and chernihiv prince Svyatoslav Olhovich in The Kyiv Chronicle. The article deals with reconstruction of the text of this chronicle on the basis of criterions (signs) of the detachment this fragments, which the author has designed.

Key words: chronicle, Chernihiv writing chronicle, Svyatoslav Olhovych, criterions of the detachment the chernihiv fragments.

Складний за своєю структурою, насичений інформацією про події у Південній Русі за XII ст. Київський літопис вже більше двох століть викликає значний інтерес серед дослідників. Про це свідчать не тільки численні джерелознавчі, історичні, текстологічні та лінгвістичні студії, але й проведення Міжнародного симпозіуму «Після Повісті: Київський літопис і давньоруське літописання XII ст.», що відбувся 10–13 жовтня 2010 р. в Інституті історії України НАН України у Києві. Вже у самій його назві організатори симпозіуму – Інститут історії України НАН України та École Pratique des Hautes Études (Франція) – підтвердили, що у XII ст. існувало літописання і в інших давньоруських міських центрах.

* **Чугаєва Ірина** – аспірантка кафедри історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Науковий керівник – д. і. н., головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, член-кореспондент НАН України Котляр М.Ф.

Одним із таких місцевих літописів у XII ст. міг бути і чернігівський, що містив інформацію про події XII ст. у князівстві, а також діяльність у боротьбі за Київ найактивніших представників династії Ольговичів. В історіографії думка щодо існування Чернігівського літописання, зокрема, Літопису Святослава Ольговича, не є новою. Ідею літописання Ольговичів підтримували К.М.Бестужев-Рюмін¹, В.С.Іконніков², О.О.Шахматов³, М.Д.Присьолков⁴, Д.С.Ліхачов⁵, А.М.Насонов⁶, Б.О.Рыбаков⁷, П.П.Толочко⁸ та інші.

Однак жоден дослідник не відповів на найголовніше питання – де (у Києві, за часів правління окремих представників династії Ольговичів та Давидовичів, чи у Чернігові) писалися чернігівські звістки і що, власне, вважати залишками і фрагментами Чернігівського літописання?

У Київському літописі XII ст. особливо виділяється період 1146–1154 рр. (правління у Києві Ізяслава Мстиславича), що перенасичений чернігівською інформацією про події (переважно військово-політичного характеру), які відбувалися також і на території Чернігово-Сіверській землі. Цей відрізок часу присвячений боротьбі Ізяслава Мстиславича з Юрієм Долгоруким за Київ. Останнього підтримав новгород-сіверський князь Святослав Ольгович. Після смерті Ізяслава Мстиславича 14 листопада 1154 р. Святослав не сходить із політичної арени, а його життя та родинні справи продовжують висвітлювати літописці, принаймні, до його смерті 15 лютого 1164 р.

Серед дослідників історії літописання укорінилася думка про існування особливого Літопису («Літописця», «Повісті») Святослава Ольговича, фрагменти з якого відобразилися у Київському літописі XII ст.⁹ Назва «Літопис

¹ *Бестужев-Рюмин К.Н.* О составе русских летописей до конца XIV в. – СПб., 1868. – С. 80–86, 111–140.

² *Иконников В.С.* Опыт русской историографии. – Т. 2. – Кн. 1, 1908. – С. 494–497.

³ *Шахматов А.А.* Общерусские летописные своды XIV–XV вв. Ещё несколько данных, свидетельствующих о существовании общерусского свода XV в. // Министерство народного просвещения. – Ч. СССXXXII. – 1900. – № 11. – Отд. 2. – С. 158–161, 168–171; *Шахматов А.А.* Обзорение русских летописных сводов XIV–XVI вв. – М.–Л., АН СССР, 1938. – С. 72, 77–79.

⁴ *Присёлков М.Д.* История русского летописания XI–XV вв. – СПб., 1996. – С. 88–92.

⁵ *Лихачев Д.С.* Русские летописи и их культурно-историческое значение. – М.–Л., 1947. – С. 182–195.

⁶ *Насонов А.Н.* История русского летописания XI – нач. XVIII вв. – М., 1969. – С. 100–107, 148.

⁷ *Рыбаков Б.А.* Древняя Русь: сказания, былины, летописи. – М., 1963. – С. 306–311; *Рыбаков Б.А.* Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве». – М., 1972. – С. 38–53.

⁸ *Толочко П.П.* Русские летописи и летописцы X–XIII вв. – СПб., 2003. – С. 145–151.

⁹ *Присёлков М.Д.* История русского летописания... – С. 91; *Лихачев Д.С.* Русские летописи... – С. 183–184; *Рыбаков Б.А.* Русские летописцы... – С. 41–43; *Толочко П.П.* Русские летописи и летописцы... – С. 146–147; *Вілкул Т.Л.* Літопис Святослава Ольговича // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Т. 2. – К.–Л., 2004. – С. 63–74; *Котляр М.Ф.* Київський літопис XII ст. Історичне дослідження. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009.

Святослава Ольговича» є досить умовною, адже він був переважно його родовим літописцем. Тому хронологічні межі його ведення встановити важко, та й деякі дослідники впевнені, що цей літопис мав продовження і писався вже при дворі сина Святослава, новгород-сіверського князя Олега¹⁰.

Метою цієї розвідки є виділення текстових фрагментів Літопису Святослава Ольговича з Київського літопису XII ст., а також доведення можливості продовження літописання за часів життя його сина – Олега Сіверського, визначення його політичного спрямування, мовних, поетичних та художніх особливостей.

Спершу слід розібратися із дефініціями «літописання», «літопис» та «літописець». Термін «літописання» відображає тривалий, систематичний процес ведення історичної хроніки. На відміну від нього «літопис» має певний закінчений ідейний характер (Тверський літопис, Новгородський літопис тощо), у той час, як «літописець» зазвичай порівняно маленький за обсягом, присвячений одному князю (його вузькосімейним справам та військово-політичній діяльності – Літописець Юрія Долгорукого, Андрія Боголюбського) або міста (Літописець Переяслава-Суздальського, Володимирський літописець). Тому, на нашу думку, до літописання часів Святослава Ольговича і відображення його справ доцільно застосовувати термін «літопис», адже не відомо, як саме він поповнювався інформацією і вівся, про що можна судити лише з чернігівських літописних фрагментів, які мають часто-густо уривчастий, незакінчений характер, адже зазнали численного редагування з боку упорядника/редактора Київського літопису.

Вперше Святослав Ольгович опосередковано згаданий (хоча й не по імені) під 1107 р. у Повісті временних літ, коли, на думку О.М.Рапова, батько, Олег Святославич, одружив його на доньці половецького хана Аєпи¹¹. Точна дата події (12 січня 1107 р.) свідчить на користь її фіксації сучасником. До того ж, наявність точних дат, присвячених Святославу Ольговичу, є характерною рисою Святославових літописних записів¹². Однак, як побачимо нижче, у ПВЛ під 1107 р. згаданий не він, оскільки насправді Святослав одружився у Новгороді у 1136 р.

30-рр. XII ст. ознаменувалися частими згадуваннями Святослава Ольговича у Київському літописі. Характерно, що жодного іншого чернігівського князя не згадує Новгородський Перший літопис, тоді як правління Святослава Ольговича у Новгороді відмічено трьома повідомленнями. Порівнюючи

¹⁰ Рыбаков Б.А. Русские летописцы... – С. 43, 51; Толочко П.П. Русские летописи и летописцы... – С. 147–148.

¹¹ Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. – Т. 1. – М., 1997. – Стб. 283; Зотов Р. О черниговских князьях по Любецкому Синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. – СПб, 1882. – С. 265; Рапов О.М. Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII вв. – М., 1977. – С. 107.

¹² Вілкул Т.Л. Літопис Святослава Ольговича... – С. 65–70.

інформацію про княжіння Святослава у Новгороді 1136–1138 рр. у Новгородському Першому (далі – НПЛ) та Київському літописах (далі – КЛ) видно, що більш давній джерельний пласт відобразився саме у Новгородсько-Софійській групі літописів, та й взагалі детальна, розширена звітка про одруження Святослава 1136 р. у Новгороді, де його вінчали «свои попы»¹³. Мабуть, малися на увазі священники, котрих Святослав Ольгович привіз із Чернігово-Сіверської землі. Аналізуючи систему денних датувань НПЛ, можна помітити, що початок князювання у Новгороді жодного князя, окрім Святослава Ольговича, не відмічений максимально точною денною датою навіть із зазначенням годин! (19 липня 1136 р., неділя, собор св. Єфимія, 3 години дня, 19-й день Місяця)¹⁴. Ця звітка не має аналогів у Київському літописі; до того ж, жодна чернігівська подія у Київському літописі не датована годинами. Усе це вказує на використання новгородським літописцем невідомого південно-руського джерела, вірогідно, чернігівського походження.

Проте активній появі Святослава Ольговича – третього сина Олега Святославича – на політичній авансцені, а, відповідно, і на сторінках Київського літопису, посприяли трагічні події у Києві 1146–1147 рр., під час яких його рідного брата Ігоря не лише зрадили київські бояри, але ще й за мовчазної згоди Ізяслава Мстиславича підступно вбили. Саме у цей час князь Святослав втручається разом з Ігорем у боротьбу за Київ, за Чернігівську вотчину і за відновлення історичної справедливості. Нижню хронологічну межу Святославових повідомлень, що відобразилися у Київському літописі окреслимо 40-ми рр. XII ст. Б.О.Рибаків її датував 1141 р.¹⁵, тоді як сучасні дослідники схиляються до 1146 р. – часу активного використання літописцями точних денних дат¹⁶, а також періоду найщільнішої наявності чернігівських фрагментів. Верхня хронологічна межа, скоріше за все, співпала з його смертю 1164 р. або навіть зі смертю його дружини у 12 квітня 1166 р. Тому, як здається, спершу варто вточнити хронологічні межі Святославових фрагментів у КЛ, який є основним джерелом у цьому дослідженні, адже містить у концентрованому вигляді чернігівські літописні фрагменти часів Святослава Ольговича.

Для виділення чернігівських літописних фрагментів варто обґрунтувати комплекс ознак, за якими чернігівські фрагменти КЛ є впізнаваними. Зауважимо, що набір критеріїв, що вказують на місцеве походження інформації, вже виділений дослідниками¹⁷. Тому у цій розвідці конкретизуємо і доповнимо кожну з груп ознак.

¹³ *Новгородская первая летопись*. – М., 1950. – С. 24, 209; *Софийская первая летопись старшего извода* // ПСРЛ. – Т. 6, Вып. 1. – Стлб. 224.

¹⁴ *Новгородская первая летопись...* – С. 24.

¹⁵ *Рыбаков Б.А. Русские летописцы...* – С. 38.

¹⁶ *Вілкул Т.Л. Літопис Святослава Ольговича...* – С. 64–65.

¹⁷ *Чугасва І.К. Частотність згадування чернігівських князів у давньоруських літописних зводах як елемент контент-аналізу чернігівських фрагментів літописання // Сіверянський літопис. – 2010. – № 4–5. – С. 3–11.*

Отже, критеріями виділення (рисами) чернігівських фрагментів Літопису Святослава є:

1. Захист інтересів Святослава Ольговича та його брата Ігоря:

- співчуття Ігорю Ольговичу, Святославу через пограбування Ізяславом і його союзниками Чернігівської волості 1148 р.¹⁸;

- позитивне ставлення до Святослава та Ігоря Ольговичів.

2. Особливість використання часових відрізків, дат та цифр:

- наявність точних та максимально точних чернігівських датованих повідомлень, пов'язаних зі Святославом та його родиною (найближчими родичами та нащадками, а також Давидовичами)¹⁹;

- точність у назві цифр, підрахунках збитків та прибутків (дарів)²⁰;

- схильність відмірювати проміжки часу (формулами «через...», «по... днеш», «за 3 дні до...» і т.д.)²¹.

3. Позитивні згадки чернігівських князів:

- згадування на чернігівських літописних фрагментах імені чернігівського князя як «Святослав», «княже», «брате», у той час як його супротивник київський князь Ізяслав називається переважно «Ізяслав Мстиславич» (хоча у київській Повісті Ізяслава²² останній названий як «князь», «Ізяслав», «князь Ізяслав», «брате» і т.д.);

- частотність згадування чернігівських князів на відрізках, що містять чернігівські фрагменти (у даному випадку, Святослава Ольговича), у переважанні позитивних згадок над негативними. За нашими підрахунками за час княжіння Ізяслава у Києві згадується князь Святослав (у різних варіаціях імені) 180 разів, з них позитивно – 87, нейтрально – 3, негативно – 80. Проте, на фрагментах, насичених чернігівською інформацією, Святослав згадується майже завжди позитивно;

- позитивні згадування союзників-половців, половецьких княгинь та послів, половців-родичів («уй его Василий Половцин»²³), часто – по іменах і з епітетом «друзі»²⁴.

4. Згадування чернігівських топонімів (власне топоніми, гідроніми, чернігівці з посадами або іменами, літописні міста):

- згадування топографічних частин міста Чернігова, а також резиденції Ольговичів у Києві – Копирів кінець та монастир св. Симеона²⁵;

¹⁸ *Ипатьевская летопись* // ПСРЛ. – Т. 2. – М., 1998. – Стб. 363.

¹⁹ Там само. – Стб. 327, 335–336, 353, 368, 490, 504, 518, 524–525.

²⁰ Там само. – Стб. 333–334; *Рыбаков Б.А.* Русские летописцы... – С. 40.

²¹ *Ипатьевская летопись*... – Стб. 327, 328, 361, 522.

²² В цілому підтримуємо думку М.Ф.Котляра про наявність у Київському літописі XII ст. воїнської (дружинної) повісті Ізяслава 1146–1154 рр. Про відображення цієї та інших воїнських повістей у Київському літописі див.: *Котляр М.Ф.* Київський літопис XII ст. Історичне дослідження. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 316 с.

²³ *Ипатьевская летопись*... – Стб. 341.

²⁴ Там само. – Стб. 334, 341, 342.

²⁵ Там само. – Стб. 408, 456–457, 518.

- згадування чернігівців або причетних до Чернігово-Сіверщини посадовців (бояр, тисяцьких, єпископів) часто по іменах (воєвода Святослава Коснячко, Іван Войтишич, чернігівський єпископ Онуфрій, митрополит Костянтин, посол Святослава Жирослав Іванович, Георгій Іванович, Петро Ілліч тощо)²⁶. Разом згадувань на відрізьку 1146–1167 рр. – 25. Для порівняння, протягом 1146–1167 рр. літопис називає киян – 90 (враховуючи митрополитів, тисяцьких, активних київських бояр, єпископів Київського князівства, переяславців – 7 (1 – єпископ Єфрем і 6 – переяславці).

- чернігівські топоніми та гідроніми (р. Десна, р. Свинь, р. Білоус, р. Снов, Криров оль, Ольгово поле, Ігореве сільце, Чорна Могила)²⁷. Разом згадувань гідронімів та топонімів на відрізьку 1146–1167 рр. – 26. Переяславські топоніми та гідроніми отримали менше висвітлення протягом 1146–1167 рр. – 19 згадок, тоді як київських – максимальна кількість – 86, серед яких більшість стосується урочищ і місцевих київських назв. Це не є дивним, адже літопис вівся у Києві, тому київський літописець був обізнаний у місцевій топографії.

- згадування чернігівських літописних міст, багатьох вперше (Гюричев, Блестовит, Болдиз, Ропеськ, Оргощ, Севськ, Домагощ, Всеволож, Моровійськ, Біла Вежа, Уненеж, Глебль, Березий, Воробейна, Хоробор, Мозир, Воротинськ, Попаш тощо). Разом на відрізьку 1146–1167 рр. – 253 згадувань 56 назв літописних міст назв місцевостей (Подесення (3), Чернігівської волості (2), Задесення (1), Посем'я (3) та Сновської тисячі (3))²⁸, тоді як літописних міст Київської землі у цей період – 353 згадування, а Переяславських – 60.

5. Мовні особливості, які вказують на автора-чернігівця:

- мовні ознаки, індивідуальна стилістична манера літописців та заміна слів: «не можаше» замість «не могоша»²⁹, «Ростислав Смоленський» або Ростислав замість «Ростислав Мстиславич» (є припущення щодо існування спільного літописця Святослава Ольговича та нащадків Ростиславичів, оскільки ці клани породичалися)³⁰; «дитя», «дитята свой» замість «сина»³¹, Великдень названо «великим днем»³², «Свинная река» замість «Свинь»³³;

- у деяких словах на чернігівських фрагментах помітне новгородське північне «цокання»: «отцина», «Половцин» (виділено мною – *І.Ч.*), або заміна «ц» на «ч» і, навпаки, на початку слів або в кінці слова – «человаста хрест»,

²⁶ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 328, 340, 341, 344–345, 457–458, 497, 499.

²⁷ Там само. – Стб. 333, 363, 440, 456, 458, 466, 474, 489, 506–508.

²⁸ Там само. – Стб. 332, 335, 342, 356, 357, 358, 377, 389, 422, 456, 457, 484, 498, 500.

²⁹ Там само. – Стб. 340.

³⁰ *Вилкул Т.Л.* Літопис Святослава Ольговича... – С. 71–72; *Вилкул Т.Л.* О происхождении общего текста Ипатьевской и Лаврентьевской летописи за XII в. (предварительные заметки) // *Palaeoslavica*. – 2005. – XIII. – Р. 79.

³¹ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 339–340, 512.

³² Там само. – Стб. 314, 422.

³³ Там само. – Стб. 489, 490.

«Городеч», «стареч», «венеч», «сельче» (виділено мною – *І.Ч.*)³⁴;

- орієнтування на місцевості, що вказує на чернігівця або жителя лівого берега Дніпра (як додаткова ознака): «на оной стороне Днепра»³⁵, «Киевская сторона»³⁶, «Новгород» (у значенні «Новгород-Сіверський») ³⁷;

- схильність літописця до використання біблійних формул, церковної лексики, молитов і звернень до небесних сил³⁸.

6. Художні засоби:

- яскраві порівняння: «снег велик, коневі до чрева»³⁹, «искушены бывше, яко злато в горниле»⁴⁰, «оустремишися на ны, яко зверье сверепые», «яко разбойника хочете ми убити»⁴¹ тощо;

- образні гіперболи: «кто сего крестного целования соступил, а проклят будет господскими 12 праздниками»⁴² тощо;

- епітети моралізаторського характеру, а також елементи книжної мови: «от старости не можаше на конь всести»⁴³, «всекозненный дьявол не хотя любви межи братьею»⁴⁴, «лоукавый бо пронырливый диавол не хотя добра межи братию...»⁴⁵, «лукавый и нечестивый сбор»⁴⁶ тощо;

- метафори: «Взяша Всеволож град на щит»⁴⁷ тощо.

Отже, **реконструйований текст ймовірного Літопису Святослава Ольговича** складався із наступних змістовних груп повідомлень, літописних звісток і фрагментів.

1. Сімейна хроніка князя Святослава Ольговича – народження і одруження дітей чернігівського і новгород-сіверського князя, смерть та поховання його та членів його родини. Можна нарахувати 9 фрагментів з цього літопису на відрізьку 1146–1164 та 7 фрагментів – з **сімейного літописця його сина Олега** (1165–1179):

³⁴ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 310, 341, 332, 333, 340, 353. Детальніше про міну «ч» на «ц» у Київському літописі див.: *Рыбаков Б.А.* Древняя Русь: сказания, былины, летописи. – М., 1963. – С. 318.

³⁵ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 296.

³⁶ Там само. – Стб. 314.

³⁷ Там само. – Стб. 328, 329, 332, 334, 368, 506.

³⁸ Там само. – Стб. 327–328; *Франчук В.Ю.* Киевская летопись. Состав, источники в лингвистическом освящении. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 23, 25.

³⁹ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 314.

⁴⁰ Там само. – Стб. 350.

⁴¹ Там само. – Стб. 351.

⁴² Там само. – Стб. 325.

⁴³ Там само. – Стб. 340.

⁴⁴ Там само. – Стб. 324; Цей вираз В.Ю.Франчук відносить до стилістичної манери ігумена Полікарпа – можливого літописця Святослава Ольговича. Див.: *Франчук В.Ю.* Киевская летопись... – С. 25.

⁴⁵ Там само. – Стб. 328.

⁴⁶ Там само. – Стб. 351.

⁴⁷ Там само. – Стб. 358.

- 9 січня 1148 р. – одруження Романа Ростиславича на доньці Святослава Ольговича⁴⁸.
- В неділю після Спаса, 1149 р. – народження у Святослава Ольговича доньки Марії⁴⁹.
- 1150 р. – одруження Олега Святославича на донці Юрія Долгорукого⁵⁰.
- 1150 р. – перепоховання мощей Ігоря Ольговича Святославом у Чернігівському Спасі⁵¹.
- Вівторок Святого тижня 1151 р. – народження сина Ігоря у Святослава⁵².
- 1151 р. – смерть Володимира Давидовича⁵³.
- 6, 13 березня 1162 р. – смерть і поховання Ізяслава Давидовича у церкві Бориса і Гліба в Чернігові⁵⁴.
- 15, 17 лютого 1164 р. – смерть і поховання Святослава Ольговича з попереднім описом приїзду його сина Олега, котрий запізнився на 3 дні⁵⁵.
- 29 червня 1165 р. – одруження Олега Святославича на доньки Ростислава Мстиславича⁵⁶.
- 1166 р. – одруження Ярополка Ізяславича на доньці Святослава Ольговича⁵⁷.
- 12 квітня 1166 р. – смерть дружини Святослава Ольговича⁵⁸.
- Кінець 1166 – початок 1167 р. – смерть Святослава Володимировича у Вжіщі⁵⁹.
- 1167 р. – народження сина Святослава у Олега Святославича⁶⁰.
- 1167 р. – смерть дружини Олега Святославича⁶¹.
- 16 січня 1179 р. – смерть Олега Сіверського та його поховання у Михайлівській церкві⁶².

2. Політична діяльність Святослава Ольговича – його союз із Юрієм Долгоруким та половцями у боротьбі з Ізяславом; співчуття долі брата – Ігоря Ольговича:

- 13–17 серпня 1146 р. – вирішальна битва за Київ між Ігорем Ольговичем та Ізяславом Мстиславичем. Захоплення Ізяславом Ігоря і утримання його в монастирі у Переяславі. Святослав просить допомоги у Давидовичів. Зрада Дави-

⁴⁸ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 368.

⁴⁹ Там само. – Стб. 376.

⁵⁰ Там само. – Стб. 394.

⁵¹ Там само. – Стб. 408.

⁵² Там само. – Стб. 422.

⁵³ Там само. – Стб. 438.

⁵⁴ Там само. – Стб. 518.

⁵⁵ Там само. – Стб. 522, 524.

⁵⁶ Там само. – Стб. 524–525.

⁵⁷ Там само. – Стб. 525.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Там само. – Стб. 526.

⁶¹ Там само. – Стб. 527.

⁶² Там само. – Стб. 613.

довичами Ігоря. Святослав просить допомоги у Юрія Долгорукого⁶³ (4 фрагменти).

- 1146 р. – укладання союзницької угоди між Святославом та Юрієм Долгоруким⁶⁴.

- 1146 р. – пограбування князівського маєтку Святослава та Ігоря Ольговичів у Сіверській землі. Підрахунки збитків, нанесених господарству Ігоря та Святослава, Ізяславом Мстиславичем та Давидовичами⁶⁵.

- 16 січня 1146 р., у четвер – битва Святослава Ольговича з Ізяславом Давидовичем⁶⁶.

- П'ятниця на Похвалу Богородиці 1147 р. – зустріч Юрія Долгорукого з Святославом Ольговичем та Олегом Святославичем у Москві. Обмін дарами. Смерть боярина Петра Ілліча на Вербну неділю⁶⁷.

- 1147 р. – зустріч Святослава з союзниками-половцями під Дедославлем. Їхній похід на Смоленську волость⁶⁸.

- 1147 р. – звістка Володимиру Давидовичу про вбивство Ігоря Ольговича. Його сум з цього приводу⁶⁹.

- 1148 р. – послі від Святослава Ольговича та Святослава Всеволодовича до Юрія Долгорукого з приводу союзницької угоди⁷⁰.

- Спас 1149 р. – зустріч і обід Святослава Ольговича з Юрієм Долгоруким⁷¹.

- Понеділок-вівторок Святого тижня 1151 р. – похід Юрія Долгорукого та Святослава на Ізяслава Мстиславича⁷².

- 1151 р. – посольство Святослава до Ізяслава Давидовича у Чернігів з вимогою розподілу земель за вотчинним принципом⁷³.

- 1152 р. – битва за Чернігів між Юрієм Долгоруким, Святославом Ольговичем та половцям з одного боку та Ізяславом Давидовичем, Ізяславом і Ростиславом Мстиславичем, В'ячеславом Володимировичем та Святославом Всеволодовичем з іншого⁷⁴.

- Лютий 1152 р. – похід Ізяслава Мстиславича і союзників на Новгород-Сіверський проти Святослава Ольговича. Уклали мир⁷⁵.

- 19 травня 1158 р. – початок князювання Ізяслава Давидовича у Києві

⁶³ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 327–328.

⁶⁴ Там само. – Стб. 332.

⁶⁵ Там само. – Стб. 333–334.

⁶⁶ Там само. – Стб. 335–336.

⁶⁷ Там само. – Стб. 340.

⁶⁸ Там само. – Стб. 342.

⁶⁹ Там само. – Стб. 355.

⁷⁰ Там само. – Стб. 363.

⁷¹ Там само. – Стб. 376.

⁷² Там само. – Стб. 422.

⁷³ Там само. – Стб. 444.

⁷⁴ Там само. – Стб. 456–458.

⁷⁵ Там само. – Стб. 459–460.

та Святослава у Чернігові⁷⁶.

- 1 травня 1160 р. – зустріч Ростислава Мстиславича та Святослава у Морівійську⁷⁷.

- 1165 р. – обмін грамотами між Святославом і його сином Олегом: Чернігів – в руках у Святослава, Новгород-Сіверський – у Олега⁷⁸.

- 1167 р. – війна між Олегом Сіверським та Святославом Всеволодович за волость. Ростислав Мстиславич допомагає Олегу. Святослав наділяє Олега 4 містами у Чернігово-Сіверщині⁷⁹.

3. Повість про вбивство Ігоря Ольговича («Житіє Ігоря Ольговича»?)⁸⁰. Складається з передмови (причин перебування у монастирі), молитви Ігоря, опису вбивства його та мучеництва, чудес над його тілом та поховання.

4. Хроніка релігійних подій, записаних переважно ретроспективно, за часів Святослава:

- 1142 р. – смерть чернігівського єпископа Пантелеймона⁸¹.

- 1143 р. – поставлення чернігівським єпископом Онуфрія⁸².

- 1147 р. – поставлення митрополитом Климента Смолятича за сприяння чернігівського єпископа Онуфрія⁸³.

- 1162 р. – перебування суздальського єпископа Леона у Чернігові, у Святослава Ольговича⁸⁴.

5. Комплекс записів ретроспективного характеру, присвячених братам Святослава Ольговича:

- 1140 р. – народження у Всеволода Ольговича сина Ярослава⁸⁵.

- 1141 р. – коротке, ретроспективне літописне повідомлення про укладення миру між Ігорем Ольговичем та Давидовичами⁸⁶.

- 1144 р. – великий снігопад у Київській землі⁸⁷.

- 1144 р. – одруження двох доньок Всеволода Ольговича⁸⁸.

- 1145 р. – смерть Святослава Ярославича у Муромі⁸⁹.

Як видно, відрізок часу з 1164 р. по 1167 р. коротко і відносно стисло

⁷⁶ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 490.

⁷⁷ Там само. – Стб. 504.

⁷⁸ Там само. – Стб. 523.

⁷⁹ Там само. – Стб. 525–526.

⁸⁰ Там само. – Стб. 327–328, 350–354.

⁸¹ Там само. – Стб. 309.

⁸² Там само. – Стб. 313.

⁸³ Там само. – Стб. 341.

⁸⁴ Там само. – Стб. 520.

⁸⁵ Там само. – Стб. 306.

⁸⁶ Там само. – Стб. 309.

⁸⁷ Там само. – Стб. 314; *Цыб С.В.* О хронологических показаниях Киевской летописи (в печати). Доповідь проголошена на вищезгаданому Міжнародному симпозиумі «Після Повісті: Київський літопис і давньоруське літописання XII ст.».

⁸⁸ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 317.

⁸⁹ Там само. – Стб. 318.

відображений у КЛ (займає лише 6 стовпців⁹⁰). Саме на цьому відрізку КЛ фіксується максимальна концентрація інформації про Чернігово-Сіверщину на одиницю тексту (якою є літописна стаття): з 4 літописних років, що містять разом 21 інформаційний фрагмент, половина присвячена чернігово-сіверським справам і жодного (!!!) – київським. Переважна більшість інформації чернігівського походження на відрізку 1164–1167 рр. зосереджена під 1166 р. (3 чернігово-сіверські звістки з 4) та 1167 р. (5 чернігівських фрагментів з 9). Отже, саме 1167 р. виглядає рубіжним для літописання Святослава Ольговича, адже відчувається певна зупинка у висвітленні подробиць сімейних справ Святослава Ольговича і його сина Олега, зменшення частотності згадування чернігівських топографічних деталей та взагалі розосереджується інформація про Чернігово-Сіверську землю. Тому, на нашу думку, 1167 р. – рік закінчення Літопису Святослава Ольговича – принаймні, у тому вигляді, що дійшов до нас як сукупність літописних фрагментів у Київському літописі.

Таким чином, виокремлені ознаки чернігівського літописання за часів Святослава Ольговича «діють» тільки для Київського літопису XII ст., тому і здійснювати реконструкцію тексту Хроніки Святослава варто на основі нього. У подальших студіях слід враховувати додаткову інформацію більш пізніх джерел, таких, як Московський літописний звід, Воскресенський та Никонівський літописи тощо задля перевірки і уточнення інформації, що, ймовірно, містилася у Літописі Святослава Ольговича, а також корегування змістовної та ідеологічної складової цього джерела.

⁹⁰ *Ипатьевская летопись...* – Стб. 522–527.